

Марія ЛЮКЛЯН

Львів, Львівський національний університет імені Івана Франка

УДК 821.161.2-32.09Хоткевич Г.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2024.76.12592>

ВТІЛЕННЯ ІДЕЇ ГАРМОНІЇ/ДИСГАРМОНІЇ З ПРИРОДОЮ У ЗБІРЦІ ГНАТА ХОТКЕВИЧА *ГІРСЬКІ АКВАРЕЛІ*

Резюме: Провідне місце у збірці Гната Хоткевича *Гірські акварелі* належить відтворенню мальовничого карпатського пейзажу. Його сприйняття в діапазоні від суму до радості побудоване, головним чином, на переживаннях ліричного героя. Окрім композиційного елемента, природа постає важливим характеротворчим засобом. Прийоми персоніфікації й метафоризації, тісний зв'язок міських, сільських топорів та людини, мотиви війни з природою та нерівність їхніх сил, водночас нескінченне єднання з природою – усе передається через колористику та звукопис в усіх акварелях збірки. У змалюванні письменника природа є не тільки благодаттю для людини, а й страшною, несамовитою силою, яка здатна наповнити людську душу тривогою та жахом. Інакше кажучи, добро і зло мають універсальний характер, тобто розповсюджуються як на взаємини людей в соціумі, так і на будь-яку взаємодію людини з навколишнім середовищем, тобто природою. Як окрема тема для написання статей поняття гармонії/дисгармонії можна розглядати і в інших проблемно-тематичних комплексах малої фрагментарної прози, як-от: «людина і соціум», «митець і мистецтво» і, звичайно ж, додаткові дослідження про дихотомію «я/природа».

Ключові слова: фрагментарна проза, акварель, людина, природа.

INCARNATION OF THE IDEA OF HARMONY/DISHARMONY WITH NATURE IN HNAT HOTKEYVYCH'S COLLECTION *MOUNTAIN WATERCOLORS*

Abstract: The leading place in Hnat Khotkevych's collection *Mountain Watercolors* belongs to the reproduction of the picturesque Carpathian landscape. Its perception, ranging from sadness to joy, is based mainly on the experiences of the lyrical hero. In addition to the compositional element, nature is an important characterization tool. The techniques of personification and metaphorization, the close connection between urban and rural topos and humans, the motifs of war with nature and the inequality of their forces, and at the same time the endless unity with nature – all are conveyed through color and sound in all the watercolors of the collection. In the writer's depiction, nature is not only a grace for man, but also a terrible, furious force that can fill the human soul with anxiety and horror. In other words, good and evil are universal, i. e., they apply to both human relationships in society and to any interaction between humans and the environment, i. e., nature. As a separate topic for writing articles, the concept of harmony/disharmony can be considered in other problematic and thematic complexes of short fragmentary prose, such as: „man and society”, „artist and art”, and of course additional research on the dichotomy of „self/nature”.

Keywords: fragmentary prose, watercolor, human, nature.

Постановка проблеми. Наскрізною темою збірки *Гірські акварелі* Гната Хоткевича є людина і природа, а саме гармонія/дисонанс між ними. Ця збірка є «тематично й художньо цілісним циклом новел та нарисів, роздумів-медитацій, відзначається винятковою музичністю та ліризмом. Возвеличення краси первісної природи Карпатських гір і людини зумовлене пантеїстичним сприйняттям автора»¹. Поетика, будова сюжету або найчастіше його відсутність, «розірване письмо» підпорядковані закону безпосередньої передачі миттєвих вражень, емоцій та асоціацій, що базуються на почуттєвому та настроєвому рівнях. **Мета розвідки** – дослідити збірку Г. Хоткевича *Гірські акварелі* з погляду проблеми дихотомії людини та природи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із останніх досліджень на близьку тематику є стаття Олександри Салій *Проблематика добра і зла в гуцульській прозі Івана Франка та Гната Хоткевича*, у якій з компаративістичного погляду проаналізовано проблему добра і зла у гуцульських текстах обох згаданих авторів. Зосереджено увагу на специфіці гуцульського тексту, релігійному та міфологічному тлумаченні цих понять. Однак дослідниця оминула ще одну збірку гуцульського циклу Г. Хоткевича *Гірські акварелі*. Правда, деякі акварелі з циклу О. Салій розглянула у своїй кандидатській дисертації, проте вважаємо, що цей підрозділ дисертації (*Гуцульський текст української прози кінця XIX – початку XX століття*) є суто оглядовим. У цьому й полягає **актуальність** запропонованої розвідки.

При написанні наукової розвідки ми використовували інструментарій біографічного, формального та компаративістичного методів дослідження.

Виклад матеріалу. Уже в першій акварелі циклу *З гір потоки* з усією пристрасною постає таємний, казковий світ природи, відкриваючи подорожньому свої обійми, уводячи його в розуміння вічного єднання людини з природою: «Навчи мене, смерічко, бути таким, як ти. З дна життя, з брудів і болю щоб умів вирости до сонця й усміхатися світові. І вибачити своїй сірій минувшині і спомин самий про минулу чорну гірку в'язку тернів зробити прекрасним, і стати самому чистим, як вода, що корінь твій обливає, смерічко. В багновищі зеленому, в слизоті і гною тече – а хоронить жемчуг чистоти»². Автор, уводячи власний діалог з деревом, ніби натякає на те, що сам бажає бути як та смерічка, корінь якої обливає вода – чистим та «світлим». Вода як найбільш абстрактна форма водної стихії в першому творі циклу виконує своєрідний «ритуал очищення», обряд, який не лише «звільняє» від бруду саму воду, але є символічним звільненням людини з кайданів неволі. Вода змінює свою форму та вигляд під впливом зовнішніх обставин: «А як хто сторонній нерозважно чи злобно скаламутить хороший спокій, підійме з дна мул і сміття, переверне давно заснулий камінь і витягне наверх усе, що було під ним забуте, само не хотіло вже світла денного замутніє і сумно заметушиться вода, шукаючи втраченого спокою. Але опам'ятається скоро і терпеливо

¹ Н. Шумило, *Під знаком національної самобутності (Українська художня проза та літературна критика кінця XIX – поч. XX століття)*. Монографія, Київ : Задруга, 2003, с. 270.

² Г. Хоткевич, *Твори в двох томах*, т. 2, Серія : Відкрита книжка, Київ : Дніпро, 1966, с. 300.

почне виносити, відкидати пріч чорні мислі, чорні впливи, і за хвилину – знов! Знов чиста і радується, знов сіє довкола себе благо очищення»¹.

Письменник також робить спробу класифікувати потічки, вимальовуючи їхні образи й персоніфікуючи їх: «І кожний з них інакший, кожний говорить свою казку, співає свою пісню, радіє своє радістю»². Перший потічок – «біжить сквапливо, і рветься, мов переляканий... А схочеш пити – оббризкає все лице, за шию налетиться»³. Наступний – «то вже зовсім іншої вдачі... Як паде, то не з лускотом і з піною, а тихо зісунеться, мов покривало із статуї...» Третій – «лиш сочить, сльозить із каменя»⁴. Імовірно, ця форма водної стихії є уособленням людських характерів та станів душі, а точніше темпераментів, які так само в своїй природі є істотно різними. Кожен голос потоків як ясний голос в оркестрі природи, немов симфонія. Стосовно колористики, то чорний колір у творах письменника, попри його символіку первісної землі та плодючості, викликає мотиви суму, приреченості – страху смерті. Автор змальовує природу як могутню та величну силу, котра попри всю свою красу – широкі долини, потоки, гори та незліченні трави, все-таки здатна робити шкоду: «А збоку йде і вигризене в самих грудях землі провалля, глибоке чорне, як погляд злочинця. Здавалося, ніщо не зародиться в сій земній рані, ятреній десь унизу чорною кров'ю»⁵. Перша акварель збірки налаштовує на те, що подальші тексти так чи інакше змальовують природу як виняткове величне явище; наповнившись враженнями від неї, письменник навіть готовий поклонитися красвидам Гуцульщини.

У творі *Два шуми* відображається різноманіття природи в усіх її проявах, так само, як і людське життя, у якому завжди межують між собою стани радості та пригнічення. Лісовий шум для автора – незвідане раніше явище, яке містичним чином викликає в його душі низку протилежних думок, страхів, тугу: «От день ясний, украшений сонцем, просяяний гострими стрілами променів звучачих. День, коли все здається щасливим, зачарованим у radoшах, мов відбувається безконечне весілля... Здається – хто в силі побороти се море радості, замутило сірістю небо? А зашумить ліс, заговорить тисяччю голосів, заплаче тисяччю плачів – і бездонна печаль розкриє перед тобою чорні очі, прокричить зловіщим карканням глибина передвічного суму, і впадуть на душу твою всі невилакані сльози...»⁶.

Шум лісів, у якому чорні очі печалі дисонують із темно-зеленою глибінню, змушує митця звертатися саме до міфічних мешканців лісу – «тіней лісових, богів пущі, владик борів і нетрів непроходимих»: «Що я вам зробив, що ви моє серце тугою наповнили? Звідки ці сльози на очах, чому воскресають приховані спомини, і мучать, і крають душу?»⁷ Очевидно, природа у цьому випадку, як ніхто інший, впливає на персонажа твору, його настроїв. І це ще більше підкреслюється такими роздумами: «І заплачуть із ним берези самітні, заблукана верба, мов неві-

¹ Г. Хоткевич, *Твори ...*, с. 300.

² Там само, с. 301.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Там само, с. 299.

⁶ Там само, с. 303.

⁷ Там само, с. 304.

стка у чужому краю серед людей чужих»¹. Психічні стани митця змінюються та трансформуються залежно від того, що його оточує, яку настроєвість передають об'єкти навколишнього середовища: «То лісові ручаї шумлять. Веселі, радісні, тихомелодійні і дають ноту радості в музику лісових шумів... І о чім не думав би, ідучи до світлих шумів, – однаково заслухаєшся і усміхнешся мимоволі»². Перші акварелі збірки налаштовують на те, що подальші таким же чином показуватимуть духовний розвиток поета, натхненне єднання його душі з природою, немовби він благословляє кожен травинку, шум, деревце, гори...

Приєм персоналізації й метафоризації лежить також в основі фрагментарного тексту *Збуджена*, присвяченого самотій смерічці, її красі й молодості, що швидко минає й уособлює дівочу самотність, несправджені надії й сподівання. Персонажами є Смереки й Вітер.

Наступна акварель *Самітна смерічка* немов продовжує розпочату тематичну лінію, розвиває її й доводить до завершального етапу. Написана гуцульською говіркою, ця новела розкриває символічний образ долі дівочої, що сумує, тужить, голосить над своїм минулим. Засобом інтимізації у творі є звертання, що переходить у голосіння: «Долечко моя гіренька... падочку ж мій нещасливий!.. Ой, за віщо ж така самітна?»³ Саме цей текст є першим у збірці, де персонажем стає справжній гуцул, за винятком ліричного героя, який передає відчуття автора та природи: «Людина? Тут? Де лише скелі і дикий звір? ...Я і зрадів, і... якось образливо стало за цю первобутню красу, що її потоптала і понизила людина своєю присутністю»⁴. Можливо, митець пророкував події технічної революції, прогресу, за яким природа вже ніколи не буде первісною та недоторканою, вона постійно перебуватиме в боротьбі з людиною та її бажаннями.

На відміну від першої частини твору, наступна насичена похмурістю та злобою – і відповідно до цього, у ній переважають темні кольори. В акварелі *Д'гори!*, описуючи свій похід у гори, автор акцентує на тому, що «все менше і менше слідів людини, все владнішими стають дикі голоси незайманої природи. Гора вітає чим може: ховаються ягоди під листям, чорніють уже афини, і гододзи вже пристигають – один бік білий, а другий червоний»⁵. Письменник для опису гірської місцевості використовує приємні пастельні кольори, і виникає враження, що природа немов спить обіднім сном. Відчутно, що митець отримує задоволення від споглядання подібних краєвидів.

Дійшовши до самої вершини гори герой мов втратив ентузіазм до всього, він досяг своєї цілі, і вже «проносяться різні мотиви, і якось тужно від них стає». Його навіть охоплює тривога, і несподівано для себе він починає промовляти: «Мамо природо! Ти велична, ти безмежна в своїй красоті! Ти благословенна, і благословенним є кожний плод чрева твого, – але страшно з тобою. Страшно з тобою, бо я не знаю, чи друг ти мені»⁶. Висловивши думку про віковічну ворож-

¹ Там само.

² Там само.

³ Там само, с. 309.

⁴ Там само, с. 314.

⁵ Там само, с. 316.

⁶ Там само, с. 314.

нечу між природою і людиною, Г. Хоткевич одразу заперечує її, і еквівалентом ворожості у цьому випадку виступає байдужість: «От можеш ти зараз обвалити сей камінь, під яким я стою, або кинути мене в одну з сих підземних печер, або роздавити похилою оцею смерекою – і в муках сконаю я тут, посеред твоєї рівнодушності, а ти навіть знати о тім нікому не дозволиш. І лише знайшовши мій труп, скажуть люди: Пропав чоловік. А як він мучився перед смертю і скільки, – того ніхто не знатиме вовік»¹. Завершується новела повною несподіванкою, і митець переходить до ряду звинувачень на адресу природної стихії, вказуючи на шкоду, яку вона робить для людства: грім, завірюха, повені... Ставлення ліричного героя до стихії природи впродовж всієї збірки постійно змінюється, і він сам не може вирішити на чий бік йому хочеться стати: людини чи природи. «Слава ж тим, що закували ріки камінням, море залізом покорили, скопили ліси і яруги заповнили. Війна так війна!»²

Подібні мотиви боротьби з природою лунають і в наступній розповіді – *Черемош*. Образ Черемошу теж є одним із головних у цій збірці. В однойменній новелі цей образ є цікавим і колоритним, оскільки Г. Хоткевич немов перебуває під дією чарів бурхливої карпатської ріки, він мовби приворожений її красою, вибагливістю та мінливістю: «Я не в'язав із тобою свого життя, я не кидався в тебе ні щасливий, ні зрозпачений, і не маєш ти прав на мене – а преці ж володієш мною...»³; «Красуне дика, вибаглива, змінчива! Чимось владаєш ти наді мною, чимось зневолюєш. Коли встану я нічю безсонною з ліжка, і почую твій далекий шум, – він тягне і вабить мене. Все ходив би понад тобою, Черемоше, білими ночами... А якби був потопельником, – усе причалював би ся в найглибшій зеленім місці під стрімкою скалою і все ширше би великі зелені очі, хотів би всі-всі тайни твої зрозуміти. Красна ріко, тасмна ріко!»⁴.

Але водночас автор бореться з собою, згадуючи всі «гріхи» суворої та нещадної ріки, і ніби звинувачуючи її в цьому: «Чому в одній хвили можеш розсердитися, почорніти, зашуміти грізно й невмолимо і повалити гори за горами...»⁵ Для цього письменник навіть намагається показати масштаб наслідків, зумовлених діями цієї немилостивої стихії: «А ріка росте, випинає брудну могутню спину, валить каміння по днищу, мов громи б'ють. Несуться в безлад ковбки, дараби, хати, бері, воринє, кашиці, корчі... А он корову перевертає в кипучих хвилях, б'є об каміння, захлисає водою»⁶.

Попереднє захоплення річкою неочікувано переходить у ряд звинувачень та обурень: «Чому все напружені брови і вся ти скоро до гніву? Чому в одній хвили можеш розсердитися, почорніти, зашуміти грізно й невмолимо і повалити гори за горами, ревучи, розкриваючи пащі-безодні і поглинаючи все живе»⁷. Урешті-решт, ріка теж жива, персоніфікована сила – вона «морщить чоло», «випинає

¹ Там само, с. 318.

² Там само, с. 318.

³ Там само, с. 319.

⁴ Там само.

⁵ Там само, с. 320.

⁶ Там само.

⁷ Там само.

брудну могутню спину, вигризає півгори за одним зубом, кидається потворою на береги». А потому, перетворюючись на «звіра сліпого і лютого», неначе втілення язичницького божества, «шукає кривавої поживи» і не знає милосердя¹. Автор знову продовжує погрожувати природі, доповнюючи мотив попереднього тексту: «Але чекай, зловна ріко! Прийдуть до тебе інші люди, в новому залізю нові рицарі, – і скують тебе»². Мабуть, ліричний герой розлютився настільки, що проголосив царем природи людину, однак намарно. Наступна акварель *Повінь* це підтверджує.

Вона сповнена переживаннями ліричного героя та його спостереженнями за навколишньою дійсністю й особливостями гуцульського життя. Письменник показує боротьбу між нерівними силами – рікою та всім, що трапляється на її шляху: «Там, де була ріка, – тепер звір сліпий і лютий. Аж гудить, як двине ковбком у кашлицю! Рве землю, тягне дерево, несе ковбки, платви...»³

Насамперед ця битва показана в боротьбі між Черемошем і ковбком, який щосили намагається вибратися з тенет річки: «І крутиться в піні, мов шалений, і лижуть його червону спину хвилі. Вивертається, плутається у воді, шворкає чорним гіллям по хвилях. То сховається під брудно-білими кучугурами, то знов вирине, і наче перед смертю витягає судорожно чорне хапчиве коріння»⁴. Як помітно, для подібного опису митець намагається застосувати типово-гнітючі та важкі кольори, які немов показують руйнування та жорстокість.

Річці байдуже на «страждання» ще недавніх мешканців лісу чи найближчого села, вона «усе нову і нову силу жене – не знати звідки й бере її... назріває трагедія»⁵. З'являється людина, як символ рушійної сили, символ змін, і відчувши себе, «мов риба у воді», бажає здолати закони природи: «Лиш жвавіше звивається джіга в дужих руках, і ковбки послухно, один за одним, як укоськані жеребчики, заганяються в спокійне місце»⁶. Однак велич відчайдушних гуцулів над силами природи тривала недовго: «От пре нас величезний ковбок. Мов гора, сунеться в дикім розмаху, ревучи, неначе живе сотворіння... Ліг ковбок. І буде вже лежати не знати поки, аж нім прийде друга, ще більша вода, аж наринуть ще гнівніші вояки, ще настирливіші й пірвуть за собою в невідому даль»⁷.

Слушною є думка О. Салій про те, що «показуючи цю безнастанну плинність і змінність у природі, автор робить філософське узагальнення про відсутність чіткої диференціації між природним добром як благом і злом, як стихійним хаосом у широкому значенні цих понять»⁸. Для підтвердження дослідниця наводить цитату самого Г. Хоткевича з *Гірських акварелей*: «Ще одно народження і одна

¹ Там само.

² Там само, с. 321.

³ Там само, с. 323.

⁴ Там само.

⁵ Там само, с. 323–324.

⁶ Там само, с. 325.

⁷ Там само, с. 327.

⁸ Салій О., *Гуцульський текст української прози кінця XIX – початку XX століття*: Автореферат дис. ... канд. філол. наук; Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2017, с. 13.

смерть – і благо стане злом, і зло стане благом». Показавши цю внутрішню суперечність у площині співіснування людини та природи, письменник доходить висновку, що «є лиш одна всемогутня і безконечна сила, елементарна, тупа і безоглядна, жорстока сила життя»¹.

Ще одним твором, де ріка є центральною фігурою, є акварель *Життя*. Митець порівнює кльоци на воді з людськими душами, котрі «великою каламутною рікою життя ідуть»². Як і в багатьох інших новелах вода виступає як зло, якому противиться людина або ж сама природа та її жителі. Відповідно до роздумів автора, кльоци є уособленням двох протилежних людей і, таким чином, двох різних доль. Перший товариш «хитромудро влаштовується – блискавкою проховзнув-вся попри самий камінь, лиш черкнув боком», а другий – «бідака налетів з усього розмаху на самий камінь. Задрижав немічно і передсмертно»³.

Безсумнівно, удаючись до подібних філософських екзистенційних роздумів, митець мав на меті показати читачам, що кожного з нас чекає різна доля, і не завжди вона буде до нас прихильною, адже є ті, кому вона посміхається, і ті, кого оминає. Наводячи паралелі з ковбками, Г. Хоткевич уводить також образ води як великої ріки життя: «А велика ріка життя реве і гуде, і все в ній тоне. Усе втоне у безконечності моря, й всьому одна ціна...»⁴ Себто, ніщо не має сенсу, постійності, і в іншому житті ці ковбки можуть помінятися місцями, що теж продовжує мотиви попередньої акварелі.

Зовсім драматичним та несправедливим за своїми мотивами є твір *Злочин природи*. Оповідається про маленького Івасика, який радісно збирається до церкви: «Деся нові постоліки поморщив, черлені, а неня волічки новіські зсукала. Сорочечка біла-найбіліша, киптарик, хуч він й не такий новий, але файний ще киптарик, нема що. Зате вже крисанічка-солом'єнка цалком новісіцька і, мов золото, на сонці поблискує, а дармовисики си бовтають»⁵. На диво, письменник використовує барви лише для опису одягу персонажа, при цьому він оминає цей елемент, зображуючи водну стихію. Загалом використання цих світлих пастельних кольорів немов вселяє в нас віру на щось хороше, приємне, однак неждано як для читачів твору, так і для його героїв ідилія обірвалася: «А на кладці стоїть, уп'явшись в поруччя руками Анниця, рікою ж, бездонною брудною рікою мече по балванах тільки маленького Івасика»⁶.

Напевно, це єдина акварель, яка висвітлює воду як суто злу стихію, котра абсурдно забирає людські життя й душі, не відчуваючи при цьому докорів сумління. Але, як відомо, природа не вибачає помилок, і їй байдуже, хто потрапить в її тенета, навіть якщо це буде маленьке беззахисне дитя: «Каламутні хвилі з несамовитою силою пруть й перевертають голубчиком. Вдарило голівкою об камінний

¹ Г. Хоткевич, *Твори ...*, с. 332.

² Там само, с. 327.

³ Там само, с. 328.

⁴ Там само, с. 331.

⁵ Там само, с. 333.

⁶ Там само, с. 334.

гостряк і покотило далі, далі, потріплюючи тільцем, як клубочком. І коли Василь наздогнав, – се був уже трупик»¹.

І тому з жалем та скорботою, навіть деяким бажанням зрозуміти дії цієї сили природи відчайдушно до неї звертається батько померлого хлопчика: «Мамо природо, сліпа ти красуне! Темною силою своїх стихій ти лякаєш чоловіка і тепер так само, як лякала в передвіки, з першопочатку. І ніхто не знає, яку жертву принести тобі, щоб умилостивити твою таємну душу, аби ти помилувала дитину мою, як опиниться вона з тобою наодинці»². Недарма, письменник для її опису використовує лише однотипні слова: «каламутна», «брудна» та інші.

Звісно, у Г. Хоткевича є й тексти, у яких відображено гармонійні взаємини між людиною та природою, як акварель *Кішня*, просякнута мажорним настроєм і цікава своїм покликанням на календарно-обрядову творчість, пов'язану зі жнивими та польовими роботами. Саме цей процес і описано в творі з використанням різних забарвлень: «Любить гуцул сю пору. Робить весело, з охотою – то ж життя в тих клаптиках сіна згрібається, то ж наука сина, радість у хаті, чарка горілки для гостя у свято. І коли на правду настане день гарний, – аж веселяться гори, аж лунають від співаночок, куди оком не окинеш, маковим цвітом – запасками, фустками жінок, білими сорочками косарів. Всі горби, всі зелені плями розквітчалися! Де лише толічка, де найменша царинка, де хоч кавальчик зеленого, – там дзвонить коса, вимахують граблі, мають кінці червоних, жовтих, яскравих фусток»³. Як ми бачимо, ця акварель навіть дещо перенасичена різними кольорами, насамперед тими, що відображають позитивні емоції. Ці забарвлення автор використовує не лише для опису місцевості, але й одягу тих, хто працює в полі.

Змальовуючи подібний ритуал Г. Хоткевич не оминає й опису гірської місцевості, яка так чи інакше має вплив на ведення цих робіт: «Поглядають усі на Чорногору – чи не суне звідти несподіваною хмарою, чи не пропала робота цілого дня. Але, слава богу, небо чисте, єк золото, сетило би си»⁴.

Також у творі є головний персонаж, навколо якого і розгортається діалог: – «Гей, котра буде вершити? – Анничка Шеребурекова! – Най Анница кладет! – Та де... Я не вмю... Йой, боже...»⁵. Роботу доручили молоденькому дівчаті, яке соромиться, однак сміливо йде до роботи: «Вона розчервонілася ще більше. Мов росте сама на копиці, міцно упершися бронзовими, стрункими ногами. Розгорілася, як маків цвіт»⁶. Автор використовує багато художніх засобів для увиразнення її образу, підкріплюючи це такими відтінками, які відображають вигляд саме в даний момент. Що типово, люди рідко виступають безпосередніми учасниками подій у *Гірських акварелях* Г. Хоткевича.

На завершення митець подає докладну колоритну картину процесу жнив: «Чорними купками стоїть на островах конюшина, ще ріжче виділяючися на ясно-жовтих тлах. А кінець лісу, аж синій від тіней і привогчений таки, дише. Мерех-

¹ Там само, с. 335.

² Там само.

³ Там само, с. 339.

⁴ Там само, с. 340.

⁵ Там само, с. 341.

⁶ Там само, с. 341.

тять сині плахотини далеких верхів, дзиччить мошка над скошеними травами...»¹.

Знищує гармонію попереднього твору наступна акварель, яка за своїм обсягом більше схожа до оповідання – *Пожарище*. Зовсім не схожа за змістом та мотивом до попередніх творів оповідає про досі невідому стихію – вогонь. Вже з перших рядків відчутно трагедію не лише на рівні однієї родини, але й цілого села: «На місці хати – червоний, мовби розкровавлений, чотирикутник попаленої цегли. Десь з-під грузів тоненьким зигзагом струїться синенький димок, наче хисткий свердлик вверчується в повітря»². Типово, що для опису наслідків пожежі Г. Хоткевич використав саме яскраві, насичені барви, які символізують руйнування.

Очевидцями «червоного півня» стали кілька дітей, які опісля блукали по згарищу в пошуках чогось, що на їхню думку, не зазнало шкоди: різне залізя, замки, начиння. Звичайно, дівчора не розуміла всіх наслідків подібної події, тому «розсипаються дрібним сріблястим сміхом», побачивши вартового, який охороняє те, що залишилося від колишнього помешкання. Він і розповів історію про власника будинку – Василя, який «ішов з дому – лишав повну чашу, а верне – от купу сміття знайде. Не прискорить і не притишить кроку, вислухавши, а тільки лице зробиться темно-сірим»³. Очевидно, він був не лише пригнічений побаченим, але й стривожений тим, що робити далі.

Прикметно, що автор сам перебуває у вирі цих подій і навіть ставить питання вартовому: «А з чого Василь зайшов у довги такі? – А що тепер вдіє, не знати. Грунт піде на ліцитацію, таки зараз, – а що дадут, без хати? Піде все за безцінь, лишит ци хіба кавалок, що на жінці стоїть забухтований...»⁴. Чудернацько, що навіть за такого випадку, митець не полишає свого ремесла, він... «відійшов зарисувати пожарище, сумний остаток гуцульського гаразду»⁵. Всі розійшлися, але він, ліричний герой чи письменник, прийшов сюди наступного дня, сам не розуміючи чому: «Невже тобі хочеться дивитися на людське нещастя?»⁶ Однак виявилося: «Пожарище згасло вже зовсім і було холодне, а по ньому ходила мертвою якоюсь поstattтю господина»⁷.

Ще однією окрасою карпатського краю, окрім її мальовничої природи, для Г. Хоткевича є його жителі. В акварелі *Гуцул* вони викликають не менше здивування й зачудування ліричного героя: «Дивився на нього, як він рубає! Яка сила і краса розмаху, яка безліч рухів, завше зручних, завше потрібних, віками обрахованих, що від батька до сина переходять. Зате й дерево виходить з-під гуцульської сокири, як гибльоване. На закінчення завше додасть пару-другу штрихів, як ма-

¹ Там само.

² Там само, с. 342.

³ Там само, с. 344.

⁴ Там само, с. 345.

⁵ Там само, с. 346.

⁶ Там само, с. 347.

⁷ Там само, с. 348.

ляр до картини»¹. Навіть фізичну повсякденну працю автор звик порівнювати з мистецтвом.

Упродовж усього твору митець вказує на запальний, навіть «вогняний» характер гуцульського народу, який «любить силу, любить її у всім»: «А вже найвостріше, то б'ється гуцул. Ой і дико, ой і не по-людськи, а по-гуцульськи б'ється. Але зате терпить гуцул біль, як ніхто. З розваленою надвоє чашкою, весь облятий, обюшений кров'ю, з поламанами ребрами, він схопиться як демон червоний, і знов, і знов кидається у бій»².

Напевно Г. Хоткевич дотримувався думки, що в гірській місцевості виживає лише її генетично споріднений мешканець, аргументуючи це тим, що в гуцулів, які прожили все життя серед гір, існує внутрішній енергетичний зв'язок із краєм. У стосунках саме таких людей відчувається гармонія єднання з Гуцульщиною. Народ, як і природа – войовничий, бойовий, енергійний, мстивий.

Тему єднання з природою продовжує ще один твір збірки. Вступною аквареллю, у якій ми вже можемо спостерігати за справжнім гуцульським життям, є акварель *Село*. Тут уже немає цілісних описів гірської місцевості, автор надає перевагу зображенню села, яке перебуває у тісному зв'язку зі своїми мешканцями: «Блудить помітна стежка, ледве помітна і тонесенька, а єднає гуцула з селом»³.

Стосовно барв, якими автор малює цю місцину, то істотно переважає зелений: «По скошених світло-зелених килимах побігли вверх узорі пологів. Дах вилискується до сонця, а зараз же за ним – зелений-зелений, аж чорний, смерековий ліс»⁴. Очевидно, гуцульське село сприймав автор як ще одну частину дикої природи, як складову гірської місцевості краю.

Символічним є порівняння сільської місцевості та великого міста: «Ідеш у порожнечі, ні душі довкола, око не бачить жодної хати, жодного знаку життя чоловіка... душу села чуєш коло себе!»⁵. Натомість при спробі відтворити урбаністичний пейзаж автор немов із жалістю говорить про місто: «У великому місті заблукаєшся, і вже ти в одинацтві, душу міста лишив десь там, далеко позаді»⁶.

Останній твір збірки присвячений прощанню з гуцульським краєм – *Жаль за горами*. Символічним є те, що митець починає акварель із віршованих рядків: «Ой гори верхами, Йдуть шуми лісами, – Вже ми так не буде, – Так добре не буде, Як ми з вами...»⁷

Помітний сум та печаль у душі письменника, коли він прощається з краєм, який став для нього рідним: «Розкрив я свою душу вам назустріч, повними радості очима дивився на тебе, блакитна смерічка, що ген стоїш на ґруні, на тебе, таємна Чорногоро, на тебе, синьоокий Черемоше... Затаївши дихання, заглядав у пропасті, годинами слухав задумчивого шепоту потоків і зливався з кожним зву-

¹ Там само, с. 354.

² Там само, с. 356.

³ Там само, с. 311.

⁴ Там само, с. 311–312.

⁵ Там само, с. 312.

⁶ Там само, с. 312–313

⁷ Там само, с. 374.

ком, з кожним подихом, з кожним останнім відблиском сонця на заході. Дивився, як потопають вершини у синій млі, як над змією-рікою встає легкокрилий співучий туман...»¹.

Всю красу та розмаїття природи він показує на прикладі лише однієї доби: «Тихне робочий день. Скоро настане ніч. Зачорніють необ'ятними громадами гори, посмутніють і вмовкнуть. Передсонно заропче Черемош під скалою, а по схилах гір, то там, то там, далеко-далеко, блисне вогник, другий, третій... Ніч іде! Непорушними очима дивляться велетні гори, а ти сам... сам-один у глибокій многозвучній тишині ідеш грунем, ледве вловлюючи стежку очима, і потопаєш у красі... Гори ж мої, гори, любі мої верхи! Ходив я вами – тужу я за вами...»².

Написання подібних творів було втечею автора від проблем, які аж ніяк не бажали зникати з його життя до самого його кінця. Приїжджаючи на Гуцульщину і живучи там, від відпочивав душею і тілом, немов потрапляв у казку, надихався красою цієї землі. Саме з цієї причини він постійно вдається до персоніфікації природи та її окремих явищ. Для нього природа – це не лише тло для роздумів, але й художній засіб для розкриття дій і вчинків персонажів, вона і є цим персонажем. Природа – його друг, віддушина, яка набуває різного бачення та настрою відповідно до кожної з акварелей. Наприклад, вода символізує злу силу, що байдуже поглинає людські життя. Природа і її головна стихія у даному випадку не завжди сприймалися і сприймаються нами як щось однозначно погане або ж хороше. Тому, наприклад, вода як окреме середовище в згаданих акварелях є уособленням і доброго, і злого начала. Але складається враження, що попри все погане, що природна стихія чинить, він хоче її бачити, чути, відчувати, розуміти... Місце, де перебувають закони цивілізації, становить небезпеку для вільного гірського життя. Цей мотив є наскрізним у збірці.

Висновки. Природа у збірці *Гірські акварелі* чинить щодо місцевих жителів по-різному: підбадьорює, заспокоює, розчулює, або ж навпаки — вселяє тривогу, страх, ненависть, гнів. Так само людина робить все те, що вважає за потрібне, те, що «на часі». І наостанок про це досить влучно написав сам Г. Хоткевич: «Дивлюся і думаю – чи не відбувається весь оцей ганебний процес приходу дикої маси культуртрегерів зараз, на наших очах? Уважайте, панове історики культури, дослідчі суспільних революцій! У вашій присутності відбуваються зміни, о яких ви досі читали лише в книжках... Вже немає одвічних лісів, сохнуть потоки, червоними згарищами укриваються, мов ранами, пологі боки гір...»³; «Культуро! Божище сучасне! Нова релігіє нового людства!.. Чому застогнала тяжко Гуцульщина від дотику твоїх обіймів залізних, чому люди заметушилися в німім безладді, засуджені в жертву переходовій епосі?.. Чи не ліпше жилося гуцулові, коли він не знав пропінації, степлів, судів і всього того, що принесла ти тепер із собою, культуро?»⁴. Відповідь проста – лише в гармонії з природою людина буде завше «лю-

¹ Там само.

² Там само, с. 374–375.

³ Г. Хоткевич, *Твори*: у 8 т., ред. і передм. А. Березинського, Харків : Рух, 1931, т. 7, с. 280.

⁴ Там само, с. 283.

дяною». Отож усе учиняється за справедливістю: добро творить добро, а зло продукує ще дужче зло.

References

Khotkevych H., *Tvory v dvokh tomakh*, t. 2, Seriya: Vidkryta knyzhka, Kyiv : Dnipro, 1966, 600 s. // Хоткевич Г., *Твори в двох томах*, т. 2, Серія: Відкрита книжка, Київ : Дніпро, 1966, 600 с.

Khotkevych H., *Tvory u 8 tomakh*, red. i peredm. A. Berezyns'koho, Kharkiv : Rukh, 1931, t. 7, 289 s. // Хоткевич Г., *Твори у 8 томах*, ред. і передм. А. Березинського, Харків : Рух, 1931, т. 7, 289 с.

Saliy O., *Hutsul's'kyu tekst ukrayins'koyi prozy kintsya XIX – pochatku XX stolittya*, Avtoreferat dys. ... kand. filol. nauk; L'vivs'kyi natsional'nyu universytet imeni Ivana Franka, L'viv, 2017, 19 s. // Салій О., *Гуцульський текст української прози кінця XIX – початку XX століття*: Автореферат дис. ... канд. філол. наук; Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2017, 19 с.

Shumylo N., *Pid znakom natsional'noyi samobutnosti (Ukrayins'ka khudozhnya proza ta literaturna krytyka kintsya XIX – poch. XX stolittya)*. Monohrafiya, Kyiv : Zadruga, 2003, 354 s. // Шумило Н., *Під знаком національної самобутності (Українська художня проза та літературна критика кінця XIX – поч. XX століття)*. Монографія, Київ : Задруга, 2003, 354 с.

Марія Люклян – аспірантка катедри української літератури імені академіка Михайла Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка

ORCID: 0000-0001-5558-1963

Email: lyuclyan23@gmail.com